

Inovacije i preduzetništvo - pokretači razvoja i zapošljavanja

ZBORNIK RADOVA

Innovations and entrepreneurship - launchers of development and employment

PROCEEDINGS

ISBN 978-99938-46-65-9
COBISS.RS-5824280

Banja Luka, maj 2016.

LITERATURA:

1. Ács, Z.,Parsons,W.&Tracy,S.(2008), High-Impakt Firms: Gazelles Revisited, Small Business Research Summary No 328.
2. Arhiva. (2009). Preuzeto 19. 09. 2015 iz Dalje.com: <http://arhiva.dalje.com>.
3. Ashoka. (n.d.). Ashoka . Preuzeto 2.09. 2015 sa Ashoka About Us: <http://ashoka.org>
4. Audretsch, D. (2004). Sustaining Innovation and Growth Public Policy Support for Entrepreneurship. Industry and Innovation, Vol 11, 167-191.
5. Davidsson, P. (2014). New Perspectives on Firm Growth. Queensland University of Technology, Australia.
6. Eko Mozaik. (n.d.). Preuzeto 12 02, 2015 sa Eko Mozaik naslovna: <http://www.ekomozaiik.ba/index.html>
7. GEM,(2014) .
8. GEM BiH (2012).Tuzla: Centar za razvoj preduzetništva.
9. Hirsch-Kreinsen, H., & Schwinge, I. (2014). Knowledge-Intensive Entrepreneurship in Low-Tech Industries. Germany: TU Dortmund University.
10. Moris,M.H. (2013). Entrepreneurship Programs and The Modern University, University of Florida, USA.
11. Omladinska banka. (n.d.). Preuzeto 12. 09, 2015 sa www.omladinskabanka.ba.
12. Pokrajac, S. (2004). Tehnologizacija i globalizacija. Beograd: SD Publik.
13. Rikalović,G. i Mikić,H.(2013).Kreativna Australija-dobar put u kreativno društvo i ekonomiju,GKE,Beograd.
14. Vet Serbia. (2005). Preuzeto 12. 09. 2015 sa VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING SYSTEM IN SERBIA:<http://www.vetserbia.edu.rs>
15. Vukmirović, N. (2012). Preduzetništvo u ekonomskoj teoriji i praksi. Banja Luka: Comesgrafika d.o.o. Banja Luka.
16. Vukmirović, N., Lalić, N., & Baroš, B. (2014). Pretpostavke,modeli i efekti razvoja preduzetništva u BiH. Naučna konferencija Inovacije i preduzetništvo kao pokretači razvoja i zapošljavanja. Banja Luka: Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

DIREKTNI PODSTICAJI STRANIM INVESTITORIMA U SRBIJI – KORIST ILI ŠTETA?

Miroslav Jovanović⁷, Jelena Damnjanović⁸, Vera Mirović⁹

Apstrakt: *Ekonomska nauka i uspešna ekonomska praksa odavno su odgovorile na moguću nedoumicu o najprikladnijem načinu za privlačenje ulagača iz inostranstva. Ti načini su da se ulagačima ponudi rastuće i po mogućstvu veliko tržište, društvena stabilnost, pouzdana infrastruktura, konkurentni lokalni dobavljači i pogotovo obrazovana, kreativna i produktivna radna snaga. Razne vrste novčanih podsticaja strancima u vidu neposrednih subvencija za svako novo radno mesto, besplatne lokacije ili oslobađanje od plaćanja poreza uopšte nisu na spisku oruđa ekonomske politike koje savetuje nauka, uspešna praksa i ugledne međunarodne institucije. Srbija daje visoke direktne podsticaje stranim investitorima u vidu subvencija (4.000-10.000 evra po novom radnom mestu, prosečno 4.693 evra). Iako ona u davanju podsticaja stranim investitorima nije jedina, jer podsticaji predstavljaju metode privlačenja stranih ulaganja i drugih zemalja centralne i istočne Evrope, primetno je da, za razliku od Srbije, u ostalim zemljama preovlađuju indirektni ekonomski podsticaji. Ovaj članak odgovara na pitanje da li je takva vrsta podsticaja štetna po ekonomiju Srbije.*

Ključne reči: strane direktne investicije, subvencije

Abstract: *Economics and successful business practice have already answered the conundrum about the successful attraction of foreign investment. The most becoming incentives are to offer a growing and wide market, social stability, reliable infrastructure, competitive local suppliers and, especially, educated, creative and productive labour. Various financial incentives such as direct financial subsidies for each job, free location or tax reliefs are not on the list of incentives that suggest science, successful practice and respectable international institutions. Serbia offers direct financial incentives to foreign investors (€4,000-10,000 per job, €4,693 on average). Even though Serbia is not the only country in the region which offers such incentives, it is observed that other countries in Central and Eastern Europe offer indirect incentives. Such policy stance of Serbia is in question as it may be harmful for the Serbian economy.*

Keywords: *foreign direct investment, subsidies*

1. TEORIJSKE OSNOVE PODSTICAJA STRANIH ULAGANJA

Međunarodna liberalizacija i mobilnost faktora proizvodnje omogućavaju jednom broju firmi šansu da rastu i razvijaju se, dok druge umanjuju poslovne aktivnosti i nestaju sa tržišta. Očigledno je da prostorna distribucija ekonomskih aktivnosti sve više dobija na značaju.

Lokacija proizvodnje nije više oblikovana aktivnostima domaćih firmi i nacionalnih vlada, već se sve više kreira pod uticajem odluka, običaja i praksi stranih kompanija, kao i pravila koja nameću međunarodne organizacije. Pojedini sporazumi o preferencijalnoj trgovini i sporazumi o

⁷ Fakultet za pravno-političke studije Univerziteta u Ženevi

⁸ Visoka poslovna škola Novi Sad

⁹ Ekonomski fakultet u Subotici

ekonomskim integracijama, na primer zajednička tržišta, dozvoljavaju slobodno kretanje faktora proizvodnje između zemalja članica. Takvi sporazumi omogućavaju bolju, efikasniju alokaciju kapitala, sa aspekta investitora. Sličan efekat ima i prisustvo transnacionalnih kompanija (TNK) na određenom tržištu. To je, obično, signal da na takvom tržištu postoji visoka produktivnost, rastuća tražnja i visoka stopa povraćaja uložених sredstava.¹⁰

Investitori se, prilikom donošenja odluke o investiranju u neku zemlju, rukovode brojnim faktorima. Ovo je predmet mnogobrojnih studija, naročito od 1960-ih godina, kada je došlo do ekspanzije međunarodne trgovine i stranih ulaganja. Danas se najveći deo stranih ulaganja realizuje kroz poslovanje transnacionalnih kompanija. Generalno, teorije o razlozima ulaganja u inostranstvo dele se u četiri vrste, iako je teško povući jasnu liniju razgraničenja između njih.¹¹ Uglavnom, to su teorije:

- osvajanja tržišta (usmerene na tražnju),
- potrage za resursima (orijentisane na snabdevanje),
- povećanja efikasnosti i
- strateških prednosti.

Takođe, ako su zemlje male, strani investitori preferiraju ako su te zemlje članice trgovinskih i ekonomskih integracija, pre nego države koje nude niže troškove proizvodnje, jer to može ponekad predstavljati samo kratkoročnu, privremenu situaciju na nekom tržištu. Ekonomska teorija je razjasnila i uticaj poreskih olakšica i podsticaja investitorima na ukupan nivo inostranih ulaganja, što je i predmet razmatranja ovog rada. Stopa poreza na dobit preduzeća u jednoj državi itekako utiče na nivo aktivnosti i poslovanje inostranih firmi. Ipak, veza između poreza na dobit i nivoa inostranih ulaganja nije jednosmerna. Države koje su forsirale niske stope poreza na dobit (kao što je slučaj sa mnogim zemljama centralne i istočne Evrope) u početku su postigle povećanje nivoa stranih ulaganja. Ipak, kasnije su bile suočene sa opadanjem javnih prihoda, zbog niskih stopa poreza, što se negativno odrazilo na stanje lokalne infrastrukture, prevoza, obrazovanja i komunalnih usluga. Mnoge transnacionalne kompanije lokalne poreze posmatraju pre kao investiciju nego kao trošak, jer im bolja infrastruktura i lokalne javne usluge (obrazovanje, zdravstvo) omogućavaju bolje uslove poslovanja.

Jedan od primera negativnih efekata niskih poreza je Tanzanija, koju su devedesetih godina dvadesetog veka Svetska Banka i MMF „prisilili“ da uvede zakone i niske poreze koji su podsticali inostrana ulaganja. Rezultat je bio da je, usled nedostatka toliko potrebnih javnih prihoda, zemlja postala zavisna od inostrane pomoći. S druge strane, visoki porezi ne odbijaju investitore, niti su odlučujući faktor u odlučivanju da li uložiti u neku državu ili ne. Pojedine firme, ipak, mogu se na različite načine dovijati ili da ih ne plate, ili da prevale taj trošak na radnu snagu (smanjenjem plata) ili na krajnjeg kupca. Upravo zbog toga pitanje uticaja poreza na dobit na lokaciju transnacionalnih kompanija je i dalje otvoreno. Više stope poreza mogu biti poželjne, sa aspekta investitora, ukoliko se ta sredstva usmeravaju na poboljšanje lokalnih usluga (obrazovanje) i infrastrukture koja može doprineti uslovima poslovanja. Kvalitetna infrastrukturna mreža i prvoklasno obrazovanje jesu faktori koje strani ulagači izuzetno vrednuju.¹²

¹⁰ Jovanović, 2015, str.256-270

¹¹ Dunning, 1999, crp. 3-4

¹² Wheeler and Mody, 1992, crp. 71-2)

Važnost poreza i podsticaja za privlačenje stranih direktnih investicija umnogome zavisi od ciljeva TNK. Ukoliko je cilj TNK posluje u određenoj zemlji, tada podsticaji neće imati velikog uticaja na odluku da li investirati ili ne. Ukoliko je cilj TNK da posluje na međunarodnom tržištu, pod svim drugim jednakim uslovima, tada fiskalni podsticaji mogu igrati određenu ulogu na ulaganje u toj ili nekoj drugoj zemlji. Ipak, mnogo bolja i uspješnija politika jeste poboljšanje domaće infrastrukture i neprestano ulaganje u obrazovanje i usavršavanje radne snage. Na taj način se povećava kapacitet privrede da apsorbuje tehnološke novine koje donose TNK, kao i da koristi tzv. „spillover“ efekte novih tehnologija.

Privlačenje stranih ulagača raznim podsticajima nije poželjno ukoliko nije usmereno na povećanje konkurentske prednosti zemlje domaćina i ukoliko podstiče „cenkanje“ sa investitorima.¹³ TNK se rukovode sopstvenim interesima prilikom ulaganja u određenu državu (profit u dugom roku). Međunarodne organizacije kao što su Svetska Banka i MMF ne preporučuju poreske olakšice kao metod privlačenja stranih ulaganja, jer, dugoročno, mogu imati vrlo negativne fekte po zemlju domaćina.

Poreske olakšice su se pokazale lošim i u teoriji i u praksi. U teoriji, poreske olakšice stranim investitorima prave diskriminaciju domaćih i stranih ulagača na tržištu. U praksi, one su nepoželjne zbog njihove neefikasnosti. Visina poreskih podsticaja je vrlo retko odlučujući faktor TNK za ulaganje u jednu zemlju. Takođe, često je visina podsticaja koju država obezbeđuje veća od koristi koju joj eventualno nove investicije mogu doneti. Uz to, vrlo je teško pratiti tokove novca, odnosno, utvrditi da li se izdvojena sredstva koriste za šta su i namenjena, a povećava se i rizik od korpucije i zloupotreba. Podsticaji služe samo odabranim, a ne svim investitorima podjednako.¹⁴ Suštinski, (siromašni) domaći poreski obveznici subvencionišu bogate inostrane vlasnike kapitala, naročito kada su u pitanju zemlje u razvoju i manje razvijene zemlje. Povećava se i rizik od tzv. round-tripping investicija, odnosno, pojava da se, zbog velikih podsticaja stranim ulagačima, domaći kapital seli u drugu državu, pa se zatim isti vrati u formi stranih ulaganja i tako obezbeđuje bolji tretman na domaćem tržištu. To je bio slučaj u Rusiji i Kini početkom 1990-ih. Među vodećim „stranim“ investitorima u Kini su Hong Kong, Britanska Devičanska ostrva, Zapadna Samoa i Kajmanska ostrva, dok je Kipar bio značajan investitor u Rusiju. Strane direktne investicije u tom slučaju nisu potpuno „strane“. Poreske olakšice nisu odlučujući faktor o investiranju TNK u inostranstvo. Ali, kada donesu takvu odluku, poreski podsticaji igraju određenu ulogu u odluci u koju zemlju uložiti. Danas preko 100 zemalja u svetu nudi poreske olakšice raznih vrsta. To čine i razvijene i zemlje u razvoju. Ipak, ne može se očekivati da zemlje u razvoju nude iste olakšice investitorima kao razvijene zemlje. Usled hroničnog nedostatka kapitala za razvoj, zemlje u razvoju bi, umesto poreskih olakšica, trebalo da budu fokusirane na unapređenje poslovnog okruženja, tj. poboljšanje infrastrukture, pravo svojine, ulaganje u obrazovanje, efikasnost pravosuđa, kao i razvijanje informacionih sistema koji mogu koristiti i transnacionalnim i domaćim firmama.¹⁵ Fokusiranje na poreske olakšice skreće pažnju javnosti sa realnog problema, a to je sprovođenje ozbiljnih dugoročnih ekonomskih reformi. Ono što situaciju čini još gorom jeste što izgubljeni javni prihodi (zbog poreskih olakšica) čine sprovođenje neophodnih reformi još težim. U svakom slučaju, ponuđene subvencije ukazuju na

¹³ UNCTAD, 2003, стр. 126

¹⁴ Easson, 2001. стр. 266

¹⁵ Moran et al, 2005, стр. 382.

stepen nekonkurentnosti određene lokacije. Da je lokacija konkurentna za poslovanje, direktne subvencije ne bi bile potrebne.

Iako poreske olakšice igraju određenu ulogu u privlačenju stranih ulaganja, nikako ne treba preceniti njihov uticaj, jer to može imati negativne efekte po zemlju domaćina. Treba imati na umu da poreske olakšice imaju ograničenu ulogu pri odlučivanju TNK o ulaganju u neku državu, naročito u poređenju sa procedurama potrebnim za otpočinjanje posla, cenom i obučenošću radne snage i funkcionisanjem tržišta u zemlji domaćinu.¹⁶ Kao zaključak, ističemo da su odluke TNK o lokaciji ulaganja vrlo kompleksne. Velika i rastuća tržišta, poput Kine, privlače TNK uprkos slabom institucionalnim okviru i nepodsticajnim porezima na dobit. Teorijske prednosti određene lokacije su jedno, dok je stvarna privlačnost za ulaganje, sa aspekta TNK, potpuno druga stvar. Sličnosti i razlike u privredama Kine i Indije su najbolji primer. Motivi za strana ulaganja su različiti, kompleksni, variraju tokom vremena i nisu uvek konzistentni. Oni se menjaju i usled promena na svetskom tržištu, razvojem novih tehnologija, potreba, ukusa, ekonomskih politika, poteza konkurencije i slično. S druge strane, određeni stepen poreske konkurentnosti između zemalja je poželjan i može imati pozitivne efekte na zemlju domaćina, ali ne treba zaboraviti da je osnovni cilj svakog poreskog sistema da obezbedi prihode za finansiranje javnih dobara i usluga. Teorijska i empirijska literatura dokazuje da fiskalni podsticaji u formi poreskih ustupaka imaju efekat na privlačenje stranih direktnih investicija, ali da je taj efekat nizak u slučaju odsustva stabilnog privrednog ambijenta (što je slučaj sa zemljama u razvoju). Izdašne subvencije ne bi trebalo da predstavljaju trajno rešenje, jer se ocenjuju kao odstupanje od tržišnog principa i time utiču na poremećaje na tržištu, remete konkurenciju i na smanjuju efikasnost.

2. PODSTICAJI STRANIM INVESTITORIMA U SRBIJI

Srbija pruža visoke direktne podsticaje stranim ulagačima u vidu subvencija (4.000-10.000 evra po novom radnom mestu, gde po novom radnom mestu po stranom preduzeću prosečna vrednost do sada odobrenih podsticaja iznosi 4.693 evra)¹⁷. Iako Srbija u davanju podsticaja stranim investitorima nije jedina, jer podsticaji predstavljaju način privlačenja stranih direktnih investicija (SDI) i u drugim zemljama u regionu, primetno je da, za razliku od Srbije, u ostalim zemljama preovlađuju indirektni podsticaji (poput poreskih olakšica, davanja besplatnog zemljišta, opremanje zemljišta infrastrukturom) koji se pri tom odnose uglavnom na krupne investitore. Takođe, u Srbiji je do 2013. ukupno odobreno 289,9 miliona evra podsticajnih sredstava, gde je skoro tri četvrtine sredstava dodeljeno stranim investitorima, čime se ona prema veličini subvencija već izvesno vreme nalazi u samom vrhu zemalja centralne i istočne Evrope. Ipak, izostali su očekivani efekti, jer je Srbija, za preko 300 miliona evra izdvojenih za subvencionisanje radnih mesta, uspela da otvori ili sačuva svega oko 18 000 radnih mesta.¹⁸ Takođe, nije povećan ni nivo inostranih ulaganja, niti smanjena stopa nezaposlenosti. U 2007, kada su dodeljene prve subvencije, stranci su investirali 2,5 milijardi evra, dok je u 2014. taj iznos upola manji – 1,2 milijarde evra. Nezaposlenost je u 2007. iznosila 18,1, dok je u prvoj polovini ove godine 19,2 procenta. Gotovo nijedna kompanija, subvencionisana sa više od 7 000 evra, nije zaposlila onoliko ljudi koliko se obavezala.

¹⁶ Hajkova et al, 2006, str.6

¹⁷ Gligorić, 2013, str.69

¹⁸ NIN, *Subvencije odmah, radna mesta malo sutra*, 10.09.2015.

Italijanska firma „Dajtek“ je 2010. počela gradnju fabrike cevi za provođenje ulja i maziva za automobilsku industriju, čija je godišnja proizvodnja u Nišu trebalo da bude oko 35 miliona evra, zaposli 400 novih radnika i investira 12 miliona evra u izgradnju i opremanje nove fabrike. Srbija je za svakog zaposlenog izdvojila po 10.000 evra. Ipak, dve godine kasnije, firma je odustala od izgradnje fabrike. Kao razlog navedena je promena u vlasničkoj strukturi firme. Za investiciju ukupne vrednosti 15 miliona evra, južnokorejska firma „Jura“ je dobila podsticaje iz budžeta Srbije od 7.000 evra po radnom mestu, odnosno 10,5 miliona evra.

Jongvu Nam, generalni menadžer „Jura korporacije“ koja je kupila „Zastavu elektro“ iz Rače kaže za NIN da je glavni razlog njihovog dolaska bila politička stabilnost i „izvozni sistem“.

„U užu izbor zemalja gde smo želeli da počnemo proizvodnju, pored Srbije bile su Rumunija i Ukrajina. Međutim, Srbija je imala ugovore o slobodnoj trgovini sa mnogim zemljama, kao i stabilnu političku i ekonomsku situaciju. Naravno, da su i podsticaji koje Vlada daje dobrodošli, ali oni nisu glavni razlog zašto smo izabrali Srbiju za ulaganje“, kaže Nam¹⁹. Takav stav stranih ulagača odavno je poznat onima koji prate dostignuća u savremenoj ekonomskoj misli i praksi.

Ipak, od 2014. „Jura“ polako, ali sigurno postaje predmet interesovanja javnosti zbog sve učestalijih primedbi radnika na nehumane radne uslove. Nekoliko desetina radnika te fabrike već mesecima pokušava da skrene pažnju javnosti i nadležnih organa na mobing koji trpe od Koreanaca, dok im plate stižu od subvencija, odnosno poreskih obveznika u Srbiji! Uz to, plata zaposlenih je čak niža od ugovorenih (minimalna republička plata uvećana za 20%) i trenutno iznosi 20 000 dinara, dok je po ugovoru trebalo da iznosi 25 265 dinara.²⁰ Prema ugovoru sa italijanskim „Benetonom“ iz maja 2011. Srbija se obavezala da za 2000 radnih mesta u Nišu isplati 18 miliona evra. Ni na kraju 2013. broj zaposlenih nije bio ni blizu – svega 68 zaposlenih, dok „Beneton“, prema raspoloživim podacima, ostvaruje profit. Nije jasno ni zašto je, posle neispunjenog ugovora od strane firme „Džonson elektrik“ Vlada Srbije potpisala novi memorandum o razumevanju koji podrazumeva zapošljavanje dodatnih 2400 radnika uz subvencije u iznosu od preko šest i po miliona evra.²¹ Naime, ova firma do sada nije zaposlila ni polovinu od 1000 radnika, koliko se obavezala ugovorom (tačnije, otvoreno je 365 radnih mesta), dok je Srbija već isplatila 9 miliona evra za ukupan broj predviđenih radnih mesta.

Vrlo slična situacija je i sa ostalim firmama koje su uz subvencije došle na srpsko tržište (Geoks, Boš, Kuper Tajer i Raber, Lamp Ist, Top Sofa, Mura, Div, Trilord...). Ugovoren broj radnih mesta nije otvoren, a primetno je i da bilansi ovih firmi pokazuju gubitak u poslovanju. Jedini izuzetak je slovenačko „Gorenje“ koje je zaposlilo sve ugovorom predviđene radnike i posluje sa dobitkom. Primetno je da u svim slučajevima izostaje mehanizam kontrole ugovorenih obaveza od strane države, i to pored ne malog iznosa isplaćenih subvencija. Što je još gore, kada bi država htela da naplati bankarske garancije, čiji je cilj bio da se država osigura u slučaju da neka firma ne ispuni svoje obaveze, u nekim slučajevim ona to ne bi mogla.²² Naime, ispostavilo se da su u pojedinim slučajevima garancije za ispunjenje svojih ugovornih obaveza davale banke koje su u međuvremenu ugašene (Univerzal, Agrobanka, Privredna banka Beograd i Razvojna banka Vojvodine). Država će, na ovaj način, izgubiti oko 1 milion evra kojima su dotirana nikad otvorena radna mesta od novca poreskih obveznika Srbije (jer su, u međuvremenu, neke firme propale.

¹⁹ NIN, *Posle Jure, potpisao i Mareli*, 26.5.2010.

²⁰ NIN, *Subvencije odmah, radna mesta malo sutra*, 10.09.2015.

²¹ Politika, *Džonson elektrik – prva dobra vest za Niš posle dužeg vremena*, 23.07.2015.

²² NIN, *Ni hleba, ni pogače*, 17.09.2015.

Zbog čega strani ulagači prihvataju takve stimulacije kada one nisu glavni razlog za ulaganje? Prihvataju ih zbog toga što nisu nerazumni da odbiju nešto što im se nudi, iako su se u načelu već ranije odlučili za određenu lokaciju i bez prethodnih stimulacija. Novac poreskih obveznika Srbije im snižava troškove poslovanja. Ono što nudi strancima Vlada Srbije, jeste besplatna domaća radna snaga (poklon) i to za predstojeće razdoblje od nekoliko godina. Poreski obveznici u Srbiji plaćaju jednog takvog radnika da radi nekoliko godina besplatno u inostranoj firmi. Međutim, zvaničnici Srbije i dalje prvenstveno govore o stranim ulagačima, dok su domaći gurnuti u zapećak. Da bi se ulaganja podstakla, potrebno je smanjiti brojne i velike administrativne prepreke, dozvole i poreze koji otežavaju i usporavaju poslovanje, a istovremeno stvaraju uslove za procvat korupcije.

Pružanje podsticaja stranim ulagačima kao što to čini Srbija dokazuje ono što je ekonomska struka odavno definisala: stimulacije za lociranje proizvodnje u određenoj oblasti su samo jasan odraz neprivlačnosti određenih lokacija. Da su one privlačne, stimulacije im ne bi bile potrebne. Strani ulagači kojima se pružaju stimulacije kakve im nudi Srbija, mogu da ostanu „verni“ samo dok traju postojeće i dok ne dobiju nove povlastice. Novac poreskih obveznika troši se na pogrešnu ekonomsku politiku iako jasni saveti struke postoje. Smatramo da bi model davanja direktnih subvencija stranim investitorima koji Srbija primenjuje trebalo napuštati, ali vodeći računa da se istovremeno unapredi privredni ambijent - što pre svega podrazumeva smanjenje troškova i rizika poslovanja u Srbiji.²³ Još važnije, potrebno je obezbediti obrazovanje radne snage prema potrebama tržišta, jer danas najtraženije struke nisu ni postojale pre pet ili deset godina. Sistem obrazovanja treba osavremeniti tako da obuhvati sve promene u savremenoj nauci i tehnologiji. Stoga, Srbija treba da pronade alternativne načine privlačenja SDI, tj. da sadašnje skupe podsticaje zameni privlačnim poslovnim okruženjem za strana ulaganja. To podrazumeva poboljšanje uslova poslovanja, unapređenje sistema obrazovanja, unapređenje efikasnosti administracije, sudstva, uređivanje javnih finansija, poboljšanje infrastrukture i smanjenje korupcije.

3. INVESTICIONI I POSLOVNI AMBIJENT U SRBIJI

Srbija je ove godine na 59. mestu liste Svetske banke o uslovima poslovanja za 2016. godinu, što je realan rast od devet mesta u odnosu na prethodni izveštaj, a najznačajnije sprovedene reforme zabeležene su u oblastima izdavanja građevinskih dozvola i lakoće plaćanja poreza, objavila je Svetska banka.²⁴ U odnosu na zemlje regiona Srbija je ostvarila ubedljivo najveći napredak, dok su dve zemlje nazadovale - Albanija i Crna Gora. U Izveštaju o uslovima poslovanja za 2016. piše da je BiH na 79. mestu što je napredak od 28 pozicija u odnosu na prethodni izveštaj. Slovenija se, pomakom napred za 22 mesta, našla na 29. mestu. Hrvatska je napredovala za 15 mesta, Mađarska 10, Rumunija 11, Grčka jedno, a BJR Makedonija za 18 mesta. Albanija je pala za 29 mesta na 97. poziciju, a Crna Gora za 10 pozicija, na 46. mesto.

Najveći napredak Srbija je ostvarila u oblasti izdavanja građevinskih dozvola i poreza. Srbija je sa neslavnog 186. mesta iz prošlog izveštaja napredovala na 139. mesto kada je reč o izdavanju građevinskih dozvola. Kada je reč o porezima, u izveštaju je navedeno da je Srbija sa 165. napredovala na 143. mesto. Plaćanje poreza za firme je jednostavnije, budući da je uvedena mogućnost objedinjene uplate poreza i doprinosa, i to elektronskim putem. S druge strane,

²³ Gligorić, 2013, str. 70.

²⁴ <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/serbia> (pristup 07.11.2015.)

povećana je poreska stopa poreza na imovinu i takse za zaštitu životne sredine. Prema kriterijumu započinjanja biznisa, Srbija je na 65. mestu, dobijanja priključka za struju na 63, a upisu imovine u katastar na 73. mestu.

Inače, prvi na listi 189 zemalja sveta po lakoći poslovanja je Singapur, a slede ga Novi Zeland, Danska, Južna Koreja, specijalni region Kine Hong Kong, Velika Britanija... Najlošije rangirana na 189. mestu je afrička država Eritreja, na 188. je Libija, na 187. Sudan, a na 186. mestu je Venecuela. U vrlo teškoj ekonomskoj i opštoj situaciji u kojoj se nalazi Srbija, svako novo ulaganje, bilo domaće ili inostrano, u proizvodnju robe i usluga je dobrodošlo, pogotovo ako je to povezano sa zapošljavanjem novih radnika²⁵. Usled globalne ekonomske krize dolazi do usporavanja i sniženja stranih ulaganja na globalnom nivou. Konkurencija za privlačenje stranih ulagača vrlo je oštra. Veliki uspeh je kada strani ulagač dođe u Srbiju, uloži sopstvena sredstva (a ne sredstva poreskih obveznika iz Srbije kao što je to obično slučaj), zaposli radnike, pokrene proizvodnju, plaća poreze i doprinese izvozu.

Tabela 1. Priliv i odliv SDI u državama jugoistočne Evrope, 2009-2014 (milioni dolara)

Država/godina	Priliv SDI						Odliv SDI					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Albanija	996	1051	876	855	1266	1093	39	6	30	23	40	30
BiH	250	406	496	351	283	564	6	46	18	16	-15	2
BJR Makedonija	201	213	479	143	335	348	11	5	0	-8	-15	-21
Crna Gora	1527	760	558	620	447	497	46	29	17	27	17	27
Srbija	2896	1686	4932	1299	2053	1996	24	185	318	331	329	356

Izvor: World Investment Report 2015 (www.unctad.org/fdistatistics, pristup 07.11.2015.)

Ipak, ovi podaci navode na zaključak da se Srbija, sa mnogo više direktnih podsticaja koje izdvaja za investitore, nije posebno istakla po rezultatima priliva SDI u odnosu na zemlje regiona, s obzirom na veličinu tržišta.

Prema najnovijem izveštaju Svetskog ekonomskog foruma o globalnoj konkurentnosti Srbija zauzima 94. mesto od 144. zemlje koje su ove godine ušle u analizu SEF-a. Ovaj rezultat predstavlja rast za 7 pozicija u odnosu na prethodnu godinu u kojoj je Srbija zauzimala 101. mesto, dok je Indeks globalne konkurentnosti, koji se kreće u intervalu od 1 do 7, neznatno povećan sa 3,8, koliko je iznosio prethodne godine, na 3,9. Teorijska vrednost indeksa globalne konkurentnosti (IGK) kreće se u intervalu od 1 do 7. U odnosu na prethodnu godinu vrednost IGK za Srbiju je povećana za 0,13 što je dovelo do pozitivnog pomeranja ranga Srbije za 7 pozicija (sa 101. na 94. mesto na listi). Ipak, problemi sa kojima se suočava srpska privreda su ostali isti: neefikasnost državne birokratije, otežan pristup kreditima, veliki „odliv mozgova“ i, naravno, visok nivo korupcije. Najveći napredak je ostvaren u snižavanju stope inflacije i zdravstvenom sistemu.

²⁵ <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/obrazovanjem-privuci-inostrane-ulagace-a-ne-subvencijama.html> (pristup 03.11.2015)

Da je trend „kupovine karte u jednom pravcu“ sve popularniji među najobrazovanijim stanovništvom, svedoči i nedavno istraživanje udruženja „Doktoranti Srbije“, čiji je rezultat sledeći – 60% studenata doktoranata i mladih doktoranata želi da trajno napusti zemlju²⁶. Kao razlozi navode se opšte loše stanje u društvu, kao i sam način proizvodnje doktora nauka. Dok se inteligencija u Srbiji ne usaglasi po pitanju hiperprodukcije doktorskih diploma, kao i po pitanju strategije u vezi sa svršenim doktorantima, Svetski ekonomski forum stavio je Srbiju na 141. mesto od rangirane 144 države prema kapacitetu za zadržavanje mladih i talentovanih ljudi. Stopa nezaposlenosti mladih u Srbiji veoma je visoka i iznosi 43,1 odsto, a među ključnim razlozima za takvo stanje je nedostatak radnog iskustva i prakse.

Tabela 2. Faktori koji otežavaju poslovanje u Srbiji (u %), 2014

Institucije	13.7
Finansijsko tržište	13.3
Korupcija	11.9
Makroekonomsko okruženje	8.3
Politička nestabilnost	6.9
Stope poreza	6.8
Poreski zakoni	6.1
Stopa kriminala	5.3
Infrastruktura	5.1
Efikasnost tržišta rada	4.1
Devizni kurs	4.0
Radna etika	3.7
Inflacija	3.3
Obrazovanost radne snage	3.1
Inovacije	2.7
Zdravstveni sistem	1.6

Izvor: The Global Competitiveness Report 2014–2015, podaci za Srbiju

Svi ovi izveštaji i analize treba da posluže kreatorima ekonomske politike u Srbiji da promene dosadašnji (neefikasni) kurs podsticaja stranih ulaganja, odnosno, da usmere sredstva poreskih obveznika Srbije u unapređenje poslovnog i investicionog ambijenta i bolje i savremenije obrazovanje stanovništva, kao jedine dugoročno isplative strategije koja će privući, ali i zadržati strane investitore u zemlji.

ZAKLJUČAK

Nemajući ideje ili mogućnosti da poveća ulaganja iz sopstvene akumulacije (ako je ima), Srbija čini najgoru moguću stvar: privlači strane ulagače uz pomoć velikih novčanih stimulacija po zaposlenom. Stranim ulagačima se pružaju novčana sredstva poreskih obveznika Srbije, a stranci poslovično zapošljavaju nekvalifikovanu radnu snagu, koja je slabo plaćena i nema izgleda za značajnije tehničko unapređenje. Plata tako zaposlenim radnicima po nekoliko godina stiže iz budžeta Srbije. Oni, dakle, strancima rade nekoliko godina besplatno, kao veslači na starovekovnim galijama. Radna snaga u Srbiji strancima je jeftinija nego u Vijetnamu.²⁷ Kada subvencije (plate koje dolaze iz budžeta Srbije) presahnu, za dve-tri godine, strani ulagač može lako da kaže: nastavite subvencije ili odlazimo.

²⁶ <http://doktoranti.org.rs/media.doktoranti.org.rs//2014/12/Knjiga-Doktorske-studije-u-Srbiji.pdf> (pristup 03.11.2015)

²⁷ NIN 'I posle Dinkića – Dinkić' 01.10.2015.

Da li вреди pružati takvu vrstu velikodušnih podsticaja strancima da dođu i lociraju svoju proizvodnju u Srbiji? Ovo je bitno pitanje ako se ima u vidu činjenica da je zemlja siromašna i u dubokoj opštoj krizi. Da li postoje i drugi, mnogo bolji i učinkovitiji načini za privlačenje stranih ulagača? Da li je to rasipanje oskudnih sredstava prikupljenih od poreskih obveznika samo “socijalna pomoć” koja se pruža stranim preduzećima?

Ekonomska nauka i uspešna praksa odavno su odgovorile na moguću nedoumicu o najprikladnijem načinu za privlačenje ulagača iz inostranstva. Ti načini su da se ulagačima ponudi rastuće i po mogućstvu veliko tržište, društvena stabilnost, pouzdana infrastruktura, konkurentni lokalni dobavljači, a posebno obrazovana, kreativna i produktivna radna snaga. Razne vrste novčanih podsticaja strancima u vidu neposrednih subvencija za svako novo radno mesto, besplatne lokacije ili oslobađanje od plaćanja poreza nisu na spisku oruđa ekonomske politike koje savetuje nauka, uspešna praksa i ugledne međunarodne institucije. Zamislite državu koja nema nikakva rudna bogatstva, nema mnogo plodne zemlje, koja je daleko od glavnih putnih pravaca, nema izlaz na more, nema plovne reke i koja je u visokim planinama. Na pamet može da padne recimo Nepal ili Butan. Da li je takva zemlja privlačna za strane ulagače i pored mogućih lokalnih podsticaja ulagačima da dođu? Ili još bolji primer u Evropi. Švajcarska se savršeno uklapa u opisanu kategoriju zemalja bez velikih ekonomskih geografskih prednosti, a u isto vreme Švajcarska je među zemljama sa najvišim standardom na svetu. Iako je švajcarska radna snaga skupa u poređenju sa ostalim zemljama, ova država je privlačna za strane ulagače i bez posebnih podsticaja. U čemu je tajna uspeha Švajcarske? Nemajući nikakve prirodne izvore, uključujući i lako obradivu zemlju, Švajcarska je odlučila da ulaže državna sredstva u visokostručno i specijalizovano obrazovanje. Tako obrazovana, kreativna i produktivna radna snaga je vrlo skupa, ali u isto vreme i vrlo privlačna i isplativa za ulagače, domaće i inostrane, u oblastima materijalne proizvodnje i pružanja usluga, posebno onih u kojima je visoka novododata vrednost (farmacija, specijalni materijali, visoka tehnika, medicinske usluge, finansije...).

Saveti ekonomske struke i međunarodnih organizacija za ekonomsku politiku su sledeći. Mnogo je bolje i uspešnije uložiti sredstva u stalno obrazovanje radne snage i na takav način privući strane ulagače, nego im pružati neposrednu novčanu pomoć. Većina sada najtraženijih struka na svetu nije postojala samo pre pet godina. Onaj ko obrazuje takvu radnu snagu za poslove sadašnjosti i budućnosti je taj koji najuspešnije privlači ulagače i tako skreće pažnju na sebe. Ko sprovodi takvu politiku, odmah bude zapažen na 'radarskom ekranu' stranih ulagača. OECD i drugi, savetuju da se u politiku privlačenja stranih ulagača intenzivno uključi i ministarstvo za obrazovanje, jer sadašnji „odliv mozgova“ ne bi sebi mogle da priušte ni mnogo razvijenije i bogatije zemlje od Srbije.

LITERATURA:

1. Dunning, J. (1999). 'The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity', University of Reading Department of Economics Discussion Paper No. 263.
2. Đaković, P, Pejović, D. 'Субвенције одмах, радна места мало сутра' NIN 10.09.2015.
3. Easson, A. (2001). 'Tax incentives for foreign direct investment', International Bureau of Fiscal Documentation Bulletin (Part I), pp. 266–74, (Part II), str. 365–75.